

OD REDAKCJI
FROM THE EDITOR

MIŁOSZ ZIELIŃSKI

Dr inż. arch.

PRZEMYSŁAW KOWALSKI

Dr inż.

Cracow University of Technology
Faculty of Architecture
Institute of Landscape Architecture
e-mail: mzielinski@pk.edu.pl
pkowalski@pk.edu.pl

PYTANIA O ELEMENTY STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I FUNKCJE OBSZARÓW ZURBANIZOWANYCH, ASPEKTY SPOŁECZNE — WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI TOMU

**QUESTIONS ABOUT SPATIAL STRUCTURE ELEMENTS AND FUNCTIONS OF
URBANISED AREAS, SOCIAL ASPECTS: VOLUME THEME INTRODUCTION**

*Tom niniejszy dedykujemy pamięci
Profesora Wojciecha Kosińskiego,
Redaktora Naczelnego tegoż wydawnictwa,
znakomitego uczonego, architekta,
cenionego dydaktyka i uznanego wykładowcy,
Człowieka dla którego Dobro, Piękno, Prawda miały znaczenie.
Ale przede wszystkim — naszego Przyjaciela.*

Redakcja

STRESZCZENIE

Tekst przybliża problematykę tomu zorientowaną na zagadnienia dotyczące struktury przestrzennej i funkcji obszarów zurbanizowanych ze szczególnym odniesieniem do aspektów społecznych.

Słowa kluczowe: struktura przestrzenna, funkcje społeczne, tereny zurbanizowane, zakres tematyczny

ABSTRACT

This text is to familiarise readers with the theme of the volume, which is oriented towards matters of the spatial structure and functions of urbanised areas, with a particular emphasis on social aspects.

Key words: spatial structure, social functions, urbanised areas, thematic scope

1. WPROWADZENIE

Kiedy przed rokiem dedykowano XLVII tom „Teki...” tematyce piękna architektury, urbanistyki i krajobrazu miasta (Zieliński, Kowalski, 2019), świętując tym sposobem jubileusz Profesora Wojciecha Kosińskiego, nikt z członków redakcji nie spodziewał się, że aktualny — XLVIII tom — poświęcimy Jego pamięci. 9 kwietnia 2020 roku zmarł Profesor Wojciech Kosiński, od 2003 roku Redaktor Naczelny rocznika naukowego „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” Oddziału PAN w Krakowie.

Profesor zostanie zapamiętany jako znakomity uczony, autor blisko trzystu publikacji naukowych, twórca-architekt, autor kilkudziesięciu obiektów architektonicznych oraz kilkudziesięciu nagradzanych koncepcji konkursowych, a także innych opracowań studialno-projektowych; ceniony dydaktyk i wykładowca o ogromnej charyzmie, a także jako miłośnik i koneser Piękna, zarówno na niwie zawodowej, jak i prywatnej. Piękno interesowało i pociągało Go tak w architekturze, urbanistyce, krajobrazie, sztuce, jak i w muzyce, literaturze i — generalnie rzecz ujmując — w Życiu. Z wykształcenia był inżynierem architektem, ale przede wszystkim był humanistą, stąd Jego szerokie horyzonty i zainteresowania, które harmonijnie łączył w pracy zawodowej i życiu osobistym. Odszedł po długiej i ciężkiej chorobie, z którą zmagał się z godną podziwu odwagą i godnością, ale przede wszystkim prawdziwą afirmacją życia, objawiającą się w ogromie obowiązków zawodowych, jakich się podejmował do samego końca swojej ziemskiej drogi. Jeszcze na kilkanaście godzin przed odejściem ustalaliśmy szczegóły dotyczące rocznika, który oddajemy w Państwa ręce.

Tom ten ukończyliśmy już bez Redaktora Naczelnego — profesora Wojciecha Kosińskiego — ale rozpoczynając pracę nad tegorocznym wydaniem wspólnie nakreśliśmy zarys tematyczny zorientowany na zagadnienia związane z elementami struktury przestrzennej i funkcjami obszarów zurbanizowanych w odniesieniu do obiektów architektonicznych, zespołów urbanistycznych i szeroko rozumianych krajobrazów miast, w tradycyjnych dla „Teki...” ujęciach: architektonicznym, urbanistyczno-planistycznym, historycznym oraz architektoniczno-krajobrazowym.

Mimo że motywem przewodnim niniejszego tomu jest pojęcie struktury przestrzennej, szczególnie jej społeczne aspekty, a więc FUNKCJA, to jednak w wielu pracach tu publikowanych dość mocno rezonuje pojęcie PIĘKNA. Jest tak zapewne z wielu powodów. Pierwszym i podstawowym z nich jest

specyfika naszej dziedziny, wszak architektura konstytuuje się w tych tworcach zbudowanych, które są jednakowoż CELOWE, TRWAŁE, jak i PIĘKNE (Witruwiusz, 1956, s.16).

Kolejnym powodem jest wyraźnie odczuwalna u Autorów potrzeba ukłonu w kierunku dorobku naukowego i osoby Profesora Wojciecha Kosińskiego. Wreszcie samo Piękno, jak nieraz dowodził nasz Mistrz, pełni bardzo ważną funkcję (Kosiński, 2011).

2. PYTANIA O ELEMENTY STRUKTURY PRZESTRZENNEJ I ICH FUNKCJE SPOŁECZNE

W rozwinięciu tematyki ubiegłorocznego tomu „Teki...”, poświęconego zagadnieniom estetyki miast, w bieżącym proponujemy podjęcie dyskusji nad jednym z najważniejszych aspektów działania miast, czyli ich funkcją społeczną.

Przewiduje się, iż do 2050 roku 60% populacji Ziemi zamieszkiwać będzie miasta lub szeroko pojmowane tereny zurbanizowane. To wystarczający powód, by nieustannie pochylać się nad zagadnieniem funkcjonalności obszarów zurbanizowanych. Naukowe wyzwanie, jakie postawiliśmy sobie i Autorom, to podjęcie dyskusji nad wybranymi zagadnieniami przestrzeni życia współczesnego człowieka w różnych skalach percepcji:

- w skali architektonicznej rozpoznajemy atraktory — generatory ruchu: obiekty o dużym znaczeniu społecznym, takie jak budynki usługowe, w pojęciu *sacrum* i *profanum*; wartościowa przestrzeń publiczna, czyli parki i place; przestrzeń będąca swoistym „negatywem” dla terenów zabudowanych;
- w skali urbanistyczno-planistycznej interesują nas strefa zamieszkania — strefa pracy — strefa wypoczynku i ich relacje, a także zieleń jako czynnik spajający miasto, przenikający jego strukturę od skali pojedynczego drzewa do systemowego układu zielonej infrastruktury.

3. PRÓBY ODPOWIEDZI — ZAWARTOŚĆ TOMU

Naukowe poszerzanie wiedzy dla powyżej nakreślonych zakresów tematycznych uszeregowane zostało zgodnie z tradycyjnym porządkiem „Teki...” i znajduje się w przypisanych im działach. Należy jednak pamiętać, że przypisanie to jest umowne, a rozpatrywane problemy często przekraczają tematycznie skale.

Dział ARCHITEKTURA otwiera artykuł autorstwa profesora Krzysztofa J.-Lenartowicza pt. *O etykę architektury*.

Autor skłania czytelnika do zastanowienia się, w jaki sposób etyka wpływa na projektowaną przestrzeń i jej jakość estetyczną. Już pierwszy artykuł pokazuje silne powiązanie z zagadnieniami estetycznymi i proponuje poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące — z jednej strony — zapisów obowiązującej architektów etyki zawodowej, z drugiej — praktycznych wskazówek dotyczących architektonicznego projektowania i planowania. Autor zwraca także uwagę na współczesną tendencję do przypisywania zagadnień odporności (*firmitas*) i użytkowych (*utilitas*) innym gałęziom projektowania, przy jednoczesnym uznaniu piękna (*venustas*) za najistotniejszy konstytutywny atrybut architektury. W pracy opisano wybrane interpretacje Piękna i jego związków z Dobrem, co jest istotne także w świetle najnowszych ustaleń neurobiologii i neuroestetyki. Praca proponuje — jako odpowiednie dla opisu standardu estetycznego projektowanego środowiska zbudowanego — pojęcie stosowność, rozumiane jako uwarunkowane społecznie pojęcie piękna celowego.

Bardzo istotnym elementem artykułu jest wskazanie rozróżnienia pomiędzy etyką zawodową architekta a etyką architektury odnoszącą się do relacji estetycznych, jakie powstają w sytuacjach architektonicznych. (3–33)

Artykuł ten można traktować jako swoistą intelektualną i filozoficzną nadbudowę dla całej zawartości tomu.

Kolejny artykuł — autorstwa Janusza Barnasia — pisany zarówno z perspektywy praktyka, jak i badacza, omawia wielowątkowy i wielowymiarowy proces przygotowania projektu budowlanego, który pociąga za sobą wprowadzenie nowej formy użytkowania do istniejących struktur urbanistycznych i architektonicznych o wartości historycznej. Przedstawione badania dotyczą uwarunkowań formalnych i przestrzennych związanych z prawem miejscowym w wybranych krajach europejskich. Analizy pokazują, że ścisłe i dokładne, a jednocześnie powszechnie zrozumiałe zapisy prawa miejscowego, dotyczącego planowanej zabudowy na terenach objętych opieką konserwatorską, sprzyjają klimatowi akceptacji społecznej i wytworzeniu przychylnej atmosfery dla — czasami — znacznych ograniczeń i zakazów. (35–47)

Kolejne trzy artykuły istotnie odnoszą się do zaproponowanego w tomie zagadnienia atraktorów, a więc obiektów generujących ruch i zainteresowanie społeczne. Prace spięte są wspólnym mianownikiem w postaci zbieżności dotyczącej lokalizacji prowadzonych badań (Moskwa, Rosja) oraz swoistego zainteresowania współczesną/najnowszą architekturą — szczególnie biurową — oraz jej wpły-

wem na otoczenie miejskie. Cykl ten rozpoczyna tekst *O architekturze budynków biur w Moskwie* Macieja Złowodzkiego, który zwraca uwagę na dość znaczący brak zainteresowania badaczy tym rejonem Europy w zakresie nowej architektury, gdy tymczasem stolica Republiki Federalnej Rosji jest największym miastem Europy i jednocześnie areną powstawania wielu interesujących realizacji. Znamienny jest fakt, iż moskiewski rynek biurowy jest intensywnie rozbudowywany przy znaczącym udziale czynnika politycznego, ale także przy zastosowaniu odmiennych od znanych w zachodniej części Europy mechanizmów. Z interesujących realizacji wspomniano o Moskiewskim Międzynarodowym Centrum Biznesu jako o dużej operacji urbanistycznej, a także o interesującej realizacji Zahy Hadid — Dominion Office Building. (49–72)

Moskiewskie Międzynarodowe Centrum Biznesu — założenie o wiodącej funkcji biurowej jako przykład działań polegających na deglomeracji biur poza centrum miasta — jest przedmiotem analizy Katarzyny Zawady-Pęgiel. Autorka bada to urbanistyczne założenie w kontekście rozwiązań zachodnioeuropejskich, odnajdując w nim próby tworzenia prestiżowego miejsca poprzez atrakcyjną architekturę, próbę wytworzenia elementu tożsamości miasta wskazującego na wysoki poziom rozwoju państwa, oraz stosowanie nowych rozwiązań w dziedzinach urbanistyki i architektury (w tym techniki i nowoczesnych technologii). (73–90)

Moskiewską tematykę zamyka studium przypadku Dominion Tower rozpatrywanego jako przykład punktowej architektonicznej ingerencji w strukturę miejską. Wojciech Duliński wskazuje, że tego rodzaju rozwiązania mogą mieć decydujące znaczenie w powodzeniu przedsięwzięcia mającego na celu aktywizację struktur miejskich. (91–99)

Pomostem pomiędzy powyższymi artykułami a pracą Ewy Węclawowicz-Gyurkovich jest postać, a szczególnie architektoniczna twórczość utytułowanej projektantki, laureatki Nagrody Pritzкера — Zahy Hadid. Autorka artykułu prezentującego efekt badań podstawowych z zakresu teorii architektury, zatytułowanego *Przemiany stylistyczne w twórczości Zachy Hadid*, przedstawia propozycję podziału jej twórczości na trzy etapy charakteryzujące się odmiennymi tendencjami stylistycznymi, tj. etap inspiracji konstruktywizmem, etap inspiracji biomorfizmem, etap inspiracji ekspresjonizmem. (101–119)

Z kolei Krzysztof Ingarden analizuje postać i twórczą postawę innego uznanego w świecie architekta, również laureata Nagrody Pritzкера — Araty Isozakiego, którego twórczym credo jest pojęcie zmiany. Autor dyskutuje jego postawy artystyczne

w ciągu trwania kariery, która charakteryzuje się konsekwentnym dążeniem do rzucania wyzwania światu swoją wyrafinowaną architekturą, kreatywnym duchem i dowcipem. Wartością dodaną pracy jest osobista znajomość Autora z japońskim architektem. (121–133)

Tematyczną zmianę kierunku rozważań zapewnia rozprawa *Sztuka architektury a sztuka kulinarna* Anny Palej. Zdaniem Autorki pomiędzy obiema tytułowymi dziedzinami znaleźć można liczne związki o charakterze społecznym i przestrzennym. Praca prezentuje najważniejsze z nich oraz omawia rozwiązania, które promują umiarkowanie w stosowaniu zasobów, przestrzeni i środków estetycznych, bazując na wiedzy wynikającej z kontekstu i ludzkiej skali, oraz wskazując na konieczność zwolnienia tempa życia, co — w obliczu współczesnych przemian cywilizacyjnych — stanowi szczególnie doniosłe wyzwanie. (135–147)

Dział wieńczą dwa artykuły stawiające w centralnym punkcie ludzki odbiór przestrzeni. *Atmosfera architektury w humanizowaniu teorii i metod projektowych* to praca, w której Barbara Stec odnosi własne badania do aktualnej wiedzy, prezentując przy tym różne definicje atmosfery i metodologie jej opisu, które — zdaniem Autorki — coraz mocniej wchodzą w obszar neurofizjologii i psychologii, ale też w nowy sposób wartościują kontemplację, opisy literackie, zdjęcia i scenografię, poszerzając tym samym humanistyczny aspekt teorii i projektowania architektoniczno-urbanistycznego. (149–159)

Z kolei Angelika Lasiewicz-Sych bada wpływ otoczenia na aktywną percepcję budynków prezentując interesujące studium przypadku dotyczące postrzegania obiektu uniwersyteckiego. Efektem autorskich analiz jest obraz ocen warunków środowiskowych w wybranych budynkach uniwersyteckich, w zakresie relacji budynek–otoczenie. Celem przeprowadzonych badań jest studium behawioralnego i emocjonalnego zaangażowania użytkowników w miejsca studiowania i jego wpływ na ocenę funkcjonowania budynków i formowanie postulatów dotyczących poprawy istniejącego środowiska. Jak wskazują wyniki, na zindywidualizowany behawioralnie i emocjonalnie obraz poszczególnych budynków wpływ ma, obok „oceny funkcjonalności”, także „przyjazne” otoczenie. Stanowią o nim — jak wynika z analizy treści ankiet — zarówno wybrane relacje na poziomie urbanistycznym (dostępność, komunikacja, bliskość usług), jak również jakość (piękno i użyteczność) architektury krajobrazu. Wyniki te w wymowny, niewymagający komentarza sposób wskazują na zasadność badań i tematyki zaproponowanej w niniejszym tomie. Pokazują

także, jak istotne staje się w procesie projektowania architektoniczno-urbanistycznego integrowanie z projektowaniem architektoniczno-krajobrazowym oraz jak ważną rolę może pełnić aplikowanie do powyższych dziedzin wiedzy z zakresu nauk humanistycznych oraz społecznych. (161–178)

Dział URBANISTYKA I PLANOWANIE PRZESTRZENNE otwiera praca Zbigniewa Zuziaka. Porywający tekst, który — jak przekonuje Autor — może służyć jako „filozoficzne wzmocnienie” interdyscyplinarnych nurtów współczesnej teorii urbanistycznej. Jest to także swoiste preludium, zwiastun koncepcji pewnego kulturowego projektu nazwanego przez Autora *Miastem Wartości 21* (*Value Based City 21*). Lekturę tę, w której wrażliwość humanistyczna znakomicie łączy się z analitycznym oglądem, należy uznać za obowiązkową, szczególnie w kontekście problemów współczesnej urbanistyki. (181–206)

Próbę współczesnej redefinicji pojęcia centrum miasta podejmuje Anna Ziobro. Zdaniem Autorki pojęcie centrum cechuje pluralizm semantyczny, gdyż nawet w dyscyplinie naukowej, jaką jest architektura i urbanistyka, znaczenie uzależnione jest od skali ujęcia zagadnienia. Wobec tego Autorka odwołuje się do badań nad definiowaniem centrów i śródmieść z okresu drugiej połowy XX wieku, konfrontując je ze współczesnymi teoriami, szczególnie z przestrzeniami przepływu, we wszystkich aspektach środowiska miasta. Ostatecznie w pracy odnajdziemy konstatację, że pojęcie centrum posiada trzy poziomy semantyczne związane ze skalą zastosowania: poziom globalny, poziom urbanistyczny (ujęcie funkcjonalne oraz geometryczne) i poziom architektoniczny. (207–217)

Pojęcie centrum jest także przedmiotem pracy Pawła Kurtyki. Analizuje on centrum Krakowa w kontekście szans i zagrożeń generowanych przez rozwiązania Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Krakowa opracowanego w 1964 roku przez zespół pod kierownictwem S. Hagera i przyjętego do realizacji w 1967 roku. Autor omawia przede wszystkim idee dotyczące przebudowy układu komunikacyjnego okolic dworca kolejowego, konfrontując je z paradygmatami dotyczącymi rozwoju centrów miast. (219–235)

Temat Krakowa podejmuje także Marceli Łasocha. Z perspektywy badacza-praktyka, pracownika Miejskiej Pracowni Urbanistycznej w Krakowie, pochyła się nad procesem obejmowania planami miejscowymi obszaru UNESCO w mieście. Zakres czasowy pracy i procesu rozpoczyna rok 2003, kiedy obowiązujące w Polsce plany ogólne utraciły moc, a kończy rok 2020, w którym obszar UNESCO jest

chroniony planami miejscowymi w całości, jednak około 50% jego strefy buforowej wciąż pozostaje bez ochrony planistycznej. W pracy zwrócono również uwagę na kwestię faktycznego sporządzania poszczególnych dokumentów planistycznych w imieniu Prezydenta Miasta Krakowa. Aspekt ten, po zderegulowaniu Izby Urbanistów w Polsce, jest istotną kwestią dokumentacyjną. (237–250)

Planowanie przestrzenne — dziedzina mająca piękne karty w polskich dziejach — przeżywa aktualnie niezaprzeczalny regres. Najlepsze czasy polskiej planistyki charakteryzowały się całościowym, często wielodyscyplinarnym podejściem praktyków wspomaganych aktywnie przez ośrodki naukowe oraz różne eksperckie instytucje. Takie podejście także i dziś przyniosłoby pożądane skutki, czego dowodzą Autorzy pracy pt. *Z rozważań o planowaniu przestrzeni wiejskiej na przykładzie Małopolski*.

Hubert i Małgorzata Mełgesowie pochylają się nad problematyką obszaru województwa małopolskiego i koncentrują się na planowaniu przestrzennym, gospodarce terenami wiejskimi, architekturze wiejskiej i ochronie zasobów rodzimej kultury, które ulegają stałym przeobrażeniom. Praca ukazuje nielataw specyfikę polskiej przestrzeni wiejskiej wraz z jej funkcjami, które w nowej — po 1989 roku — sytuacji politycznej i gospodarczo-ekonomicznej ulegają stałym przeobrażeniom. Scheda przeszłości oraz specyfika rozwojowa wsi sprawiają, że procesy te trudno poddają się sterowaniu, zwłaszcza w kierunku wymogów tak niezbędnego dziś rozwoju zrównoważonego. A przecież procesy te powinny — z natury rzeczy — skutecznie wpisywać się w strategię rozwojową całego kraju. W celu dobrego zrozumienia tych problemów konieczne jest odniesienie się do historii — co najmniej od czasu zakończenia drugiej wojny światowej aż po dzień dzisiejszy. Analiza tych przemian stanowi punkt wyjścia do — być może — innowacyjnych koncepcji i wprowadzania w życie koniecznych działań naprawczych. (251–266)

Wyniki i efekty praktyki współczesnego planowania przestrzennego, uwypuklające sposób i jakość implementacji w opracowania planistyczne idei zielonej infrastruktury, pokazuje Barbara Szulczewska. Aktualna wiedza pozwala nam traktować zielen w środowisku miejskim zarówno jako czynnik miastotwórczy (Zachariasz, 2006), jak i spajający miasto w sensie przestrzennym i społecznym. W pełnej realizacji tych celów pomocna jest koncepcja zielonej infrastruktury rozumianej jako wielofunkcyjne obiekty zieleni (przyrodnicze, w tym obszary wód powierzchniowych) powiązane ze sobą w system, a więc łączne, funkcjonujące na różnych poziomach (skalach) planowania. Autorka analizuje trzy Stu-

dia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego — dla Gdańska, Łodzi i Wrocławia, i ustala, czy i w jakim stopniu założenia koncepcji zielonej infrastruktury są wykorzystywane w planowaniu struktury przestrzennej tych miast. Wnioski z tej analizy mogą mieć znaczący wpływ na podniesienie poziomu praktyki planistycznej w zakresie kształtowania spójnych systemów zieleni w miastach, ze szczególnym uwzględnieniem idei zielonej infrastruktury, która — jak się okazuje — będąc znaną, nie jest do końca realizowana lub jej elementy są realizowane zgodnie z „duchem”, ale bez bezpośredniego przywołania. A warto się nad tym pochylić, bo — jak pokazują liczne badania — dobrze zaplanowany system zielonej infrastruktury oferuje liczne korzyści w zakresie wszystkich typów usług ekosystemowych, w tym także przyczynia się do tworzenia i podtrzymywania więzi społecznych. (267–279)

Interesujące studium przypadku z Amsterdamu opisuje Anna Mielnik w artykule *IJburg — w poszukiwaniu równowagi*. Celem opracowania jest wskazanie potrzeby przywrócenia racjonalnego podejścia do dzisiejszego planowania urbanistycznego i architektury. Autorka zwraca uwagę na fakt, iż wiele badań i projektów dotyczących współczesnego miasta koncentruje się głównie na różnych rodzajach „nowatorskich” konfiguracji miejskich, które mają poradzić sobie z obecnymi i przyszłymi problemami. Jednak Autorka zauważa w nich brak historycznej, kulturowej, psychologicznej i społecznej świadomości i proponuje perspektywę postrzegania i rozumienia miasta opartą głównie na jego obrazach, wspomnieniach i konotacjach z przeszłości. Aktualnie podejmowane są próby zbliżenia się do racjonalnej równowagi między opozycjami: stare–nowe, tradycyjne–nowoczesne, forma–funkcja, piękno–postęp miasta. W tym kontekście tekst prezentuje przykład dużego przedsięwzięcia, które może ułatwić omówienie roli i potencjału tkwiącego w tradycyjnej typologii urbanistycznej i architektonicznej, pomocnej w procesie tworzenia nowych układów miejskich. Wnioski przedstawione w tekście koncentrują się na wskazaniu typów urbanistycznych i architektonicznych z przeszłości jako narzędzi projektowych, które wciąż mogą zapewniać niezwykle twórcze i instrumentalne możliwości oraz funkcjonować jako nośniki znaczenia i tożsamości kulturowej. (281–297)

Odmianą problematykę porusza Tomasz Jeleński. Autor analizuje różne koncepcje wprowadzania i integracji agrokultury ze współczesnymi społecznościami zamieszkującymi miasta. W ślad za przywołanymi źródłami naukowymi i praktycznymi dokonuje

wstępnych ocen scenariuszy upraw w różnych kontekstach miasta. Wyniki analiz wskazują społeczne zyski oraz ogólnie korzystny wpływ upraw miejskich na środowisko. W artykule wymieniono nowe metody i techniki ocen społeczno-środowiskowych, a także wskazano na potrzebę opracowania nowych wskaźników i standardów zarządzania miejskimi przestrzeniami zieleni. Na zawarte w tytule pracy pytanie *Urbanistyka agrarna: przejściowa moda czy szansa na zrównoważoną urbanizację?* (299–314) można więc w skrócie odpowiedzieć, że nawet jeśli to tylko moda, to postępowanie w zgodzie z jej zasadami daje szansę na równoważenie procesów urbanizacyjnych. Ma to szczególnie duże znaczenie, jeśli uświadomimy sobie, że miasta stanowią ledwie jeden procent powierzchni lądów naszego globu, ale to właśnie na powierzchni tego jednego procenta zamieszkuje ponad połowa populacji ludzkiej. Te obszary są równocześnie najbardziej narażone na braki w dostępie do zieleni — w rozumieniu zielonej infrastruktury — i być może „miejskie rolnictwo” w tej materii zaferuje narzędzia do wzmacniania usług ekosystemowych.

Dział wieńczy praca poświęcona architektoniczno-urbanistycznemu dziedzictwu oraz wpływowi amerykańskich wystaw światowych na rozwój i planowanie miast. Autorka — Izabela Sykta — traktuje znaczenie amerykańskich wystaw światowych, zarówno w historii tych wydarzeń, jak i historii planowania, urbanistyki i architektury jako szczególne, z uwagi na wpływ, jaki wywarły na rozwój miast. Artykuł stanowi rozszerzenie do pierwszej części raportu z realizacji projektu badawczego pt. „Dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne oraz wpływ światowych wystaw amerykańskich na rozwój i planowanie miast” (Sykta, 2019) i przedstawia retrospektywne spojrzenie na amerykańskie targi na przykładach Filadelfii, Buffalo, Saint Louis i Cleveland, kładąc szczególny nacisk na ślady wystaw w przestrzeni i krajobrazie miast oraz ich wpływ na rozwój miast-gospodarzy. (315–348)

Dział ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU otwiera artykuł *The quality of the Landscape Architecture as a result of contemporary development trends and societal activism* Jonasa Jakaitisa. Praca w głównej materii dotyczy problematyki terenów zieleni historycznej, architektury krajobrazu jako dziedziny twórczości (sztuki stosowanej) i interakcji między projektowaniem środowiska materialnego, sztuką użytkową a społeczeństwem. Autor proponuje badania nad terenami zieleni historycznej, uzasadniając je wrodzonym ludzkim prawem do życia w harmonijnej przestrzeni, zarówno pod względem estetycznym, jak i jakościowym środowiska natu-

ralnego. Estetyczne kryteria jakości są ważne dla zrozumienia systemowych związków między naturą a interakcją człowieka, zawartych w dziełach klasyfikowanych do dziedziny architektury krajobrazu. W oparciu o heurystyczne, jakościowe i ilościowe metody badawcze oraz studia przypadków, artykuł omawia problemy interakcji między obecnymi procesami antropogenicznymi i naturalnymi, a także możliwy wpływ takich interakcji na scenariusze rozwoju architektury krajobrazu i przyszłego zarządzania terenami zieleni historycznej. (351–363)

Następny artykuł to nietypowa, jednakże niezwykle interesująca praca poświęcona krajobrazowi, ale traktowanemu w odmienny sposób. *Krajobraz konsumpcyjny — motywy krajobrazowe na opakowaniach produktów spożywczych* to artykuł, którego Autorki — Anna Gałęcka-Drozda i Ewa de Mezer — badają wykorzystanie krajobrazów jako komunikatów handlowych. Na podstawie przeprowadzonych badań Autorki wydzieliły dwa podstawowe rodzaje wizerunków krajobrazu — widoki krajobrazu rzeczywistego oraz widoki krajobrazu wyobrażeniowego. Wyniki badań dotyczących masowego przekazu marketingowego opartego na krajobrazie ilustrują w szerszym sensie ogólny stan społecznej świadomości dotyczącej piękna. Jak zauważają Autorki, w kontekście praktyk sprzedaży, zebrane wyniki mogą być pomocne przy opracowaniu strategii marketingowej, tworzącej wizerunek produktów za pomocą motywów krajobrazowych. (365–377)

Odrębną, ale nie mniej intrygującą — a w kontekście zagadnień struktur i funkcji obszarów zurbanizowanych, a szczególnie terenów zaplecza rekreacyjnego dla terenów mieszkalnych — pożyteczną tematyką zajęła się Paulina Tota. Jak twierdzi Autorka, nie w każdym zakresie udało się już wypracować odpowiednie wzorce i wytyczne uniwersalnego projektowania, zwłaszcza w kwestii dostępności środowiska życia człowieka i dostosowywania go do (bardzo różnorodnych) potrzeb użytkowników. Dostępne i odpowiadające zróżnicowanym potrzebom otwarte strefy nauki i rekreacji stanowią przejaw nowego sposobu myślenia o roli przestrzeni miejskich. Celem pracy jest zarówno przybliżenie rozwiązania modelowego — Darrell’s Dream Boundless Playground — jak i określenie wytycznych, które mogłyby stać się pomocne dla tworzenia kolejnych, wolnych od barier przestrzeni tego rodzaju. (379–391)

Dział HISTORIA I KONSERWACJA ZABYTKÓW mieści obszerną pracę z badań nad urbanizacją Małopolski na przełomie wieków XIII i XIV, koncentrując się szczególnie na kompozycjach oraz programach lokacyjnych układów. Artykuł autor-

stwa Bogusława Krasnowolskiego stanowi kontynuację wcześniejszych badań Autora nad zagadnieniem urbanizacji tego rejonu za panowania Bolesława Wstydliwego (Krasnowolski, 2006–2007). Jak wskazują wnioski, mimo spadku dynamiki, kolejni władcy kontynuowali politykę urbanizacyjną swojego poprzednika. (395–422)

Pewną nowością jest dział WIZJE I PROJEKTY, w którym Redakcja widzi miejsce dla publikacji opracowań o bardziej projekcyjnym charakterze, a więc zbliżonym do twórczości architektoniczno-urbanistycznej. Mamy nadzieję, że publikacje zawarte w tym dziale przyczynią się do pogłębienia lub wzbudzenia dyskusji środowisk naukowych, projektowych, miejskich itd., na tematy związane z rozwiązywaniem problemów projektowych i przestrzennych.

Jako inaugurację tego działu proponujemy prezentację koncepcji zagospodarowania „ikonicznej” — z punktu widzenia tematyki tegorocznego tomu „Teki...” — przestrzeni, skupiającej jak w soczewce mnogość problemów przestrzennych, historycznych, urbanistycznych, krajobrazowych, politycznych, społecznych itd. — placu Piłsudskiego w Warszawie — zaproponowanej przez wybitnego architekta — profesora Marka Budzyńskiego — autora licznych i znaczących w strukturach wielu miast realizacji z kultową już Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie na czele. (425–431)

IN MEMORIAM — tom wieńczymy wspomnieniem dwóch wybitnych postaci, związanych z krakowskim naukowym środowiskiem architektoniczno-urbanistycznym. W styczniu AD 2020 zmarł Profesor Stanisław Juchnowicz — wieloletni Przewodniczący Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie. W kwietniu odszedł Profesor Wojciech Kosiński. Obaj uczeni, projektanci, nauczyciele, odcisnęli silne, pozytywne i — wierzymy — trwałe piętno w naszym środowisku. Sylwetki obu Mistrzów kreśli przewodniczący Komisji Urbanistyki i Architektury krakowskiego Oddziału PAN — Profesor Zbigniew Zuziak. Swoją osobistą szacunek do zmarłego profesora Wojciecha Kosińskiego wyraził także piszący te słowa Miłosz Zieliński — sekretarz redakcji.

4. PYTANIA NA PRZYSZŁOŚĆ — PODSUMOWANIE

Fenomen magnetycznej siły miast wytłumaczyć można podstawową definicją miasta rozumianego jako koncentracja usług dla społeczności zamieszkujących dany obszar o określonej strukturze przestrzennej. Z natury rzeczy powinno miasto relatywnie prosto udostępniać różne funkcje konieczne do życia.

Jednak zaskakująco łatwo dochodzi do wynaturzeń w tej materii i tak samo jak mówimy o strefach funkcjonalnych miasta, coraz częściej możemy mówić o strefach dysfunkcyjnych i to z różnych przyczyn. Proponując humanistyczne podejście do zagadnienia, interesują nas relacje międzyludzkie jako jeden z podstawowych czynników miastotwórczych. Więzy międzyludzkie kształtowane są na podstawowym poziomie relacji sąsiedzkich. Czynnikiem wspierającym ich tworzenie i wzmacnianie są lokalne centra społeczne, jak na przykład place targowe, kluby, miejsca kultu, parki, a ostatnimi czasy także miejskie nieużytki — krajobrazy trzecie (Clément, 2016), które poza swoją biologiczną wartością, stają się coraz częściej ogniskiem tworzenia relacji sąsiedzkich i postaw obywatelskich. Na relacje interpersonalne w szczególny sposób oddziałują przestrzenie zewnętrzne, gdzie spotkanie innych osób staje się wymuszone, ale w pozytywnym tego słowa rozumieniu. Pojęcie przestrzeni zewnętrznych należy tu rozważać zarówno w ujęciu J. Gehla — przestrzeń do życia między budynkami (Gehl, 2010; 2011), jak i Ch. Alexandra — przestrzeni pozytywowej (Alexander i in., 2008), a więc przestrzeni o pozytywnych cechach zarówno społecznych, jak i fizycznych, sprzyjających zawiązywaniu i kultywowaniu relacji międzyludzkich. Dlatego ciągle interesujące pozostaje rozpoznawanie możliwości architektoniczno-urbanistycznego wpływu na kształt i funkcję przestrzeni miast, i dalej należy pytać o aktualne uwarunkowania i tendencje w tym zakresie.

Jednym z wielkich zagrożeń rozwoju miast, dostrzeganym w dyskusjach, jest problem nadmiernego rozproszenia ich struktury, rozlewania się na tereny dotąd zajmowane przez funkcję rolniczą. Następuje więc zmiana struktury społecznej przedmieść, które przechodzą transformację: od wsi, poprzez miasteczko, aż do dzielnicy miejskiej lub co gorsza transformują się — parafrazując pojęcie Marca Augéa — w byty typu „nie-miasto”. Rozprzestrzenianie się miast w nieograniczony sposób skutkuje także pogorszeniem dostępu do usług wysokiej kultury, edukacyjnych czy medycznych. Są one związane w głównej mierze z ograniczeniami układu transportowego tak wielkich organizmów urbanistycznych. Ponadto coraz bardziej ograniczony zostaje dostęp do gamy usług ekosystemowych, oferowanych przez tereny biologicznie aktywne. Tereny zabudowane stają się także coraz bardziej podatne na ekstremalne zjawiska pogodowe, które nie wywierają tak znaczącego wpływu na środowisko naturalne, charakteryzujące się znacznie większymi możliwościami adaptacyjnymi niż środowisko zbudowane.

Remedium na słabości terenów zurbanizowanych jest zachowanie istniejących terenów zieleni i wód otwartych oraz tworzenie nowych obszarów przyrodniczych. Konieczne jest jednak myślenie systemowe, gdzie poszczególne elementy tworzą sprawnie funkcjonujący układ. Dla jakości życia w miastach znaczenie będą miały jedynie całościowe rozwiązania o charakterze zielonej infra-

struktury, w rozumieniu Benedicta i McMahona (Benedict, McMahon, 2006) lub inne, ale również traktujące przestrzeń w sposób holistyczny. Poszukiwanie i rozwijanie takich idei jest naszym zadaniem na teraz i na przyszłość.

Oddajemy w ręce Czytelników niniejszy tom z nadzieją na lekturę owocną w wykorzystanie we własnych dociekaniach naukowych.

QUESTIONS ABOUT SPATIAL STRUCTURE ELEMENTS AND FUNCTIONS OF URBANISED AREAS, SOCIAL ASPECTS: VOLUME THEME INTRODUCTION

*We dedicate this volume
in memory of Professor Wojciech Kosiński,
Editor-in-chief of that scientific magazine,
an excellent scientist, architect, appreciated educator and brilliant lecturer,
A man for whom Good, Beauty and Truth mattered.
But most of all — our Friend.*

Editors

1. INTRODUCTION

When we dedicated the XLVII volume of “Teka...” to the theme of the beauty of architecture, urban layouts and landscape of the city (Zieliński, Kowalski, 2019), a year prior and thus celebrated the jubilee of Professor Wojciech Kosiński, none of the members of the editorial team expected that the current volume no. XLVIII would be dedicated to his memory. Professor Wojciech Kosiński, who had been the Editor in Chief of the academic yearly “Teka Komisji Urbanistyki i Architektury” PAN Branch in Krakow since 2003, passed away on 9 April 2020.

The Professor shall always be remembered as an excellent scholar, the author of almost three hundred academic publications, an artist and architect, the author of several dozen buildings and several dozen award-winning competition design proposals, as well as other design and study documents, a prized teacher and lecturer of immense charisma, as well as an enthusiast and connoisseur of Beauty both professionally and privately. Beauty interested and attracted Him both in architecture, urban planning, the landscape, art and in music, literature and in Life — in general. He was an architect by training, but was primarily a humanist, hence His broad horizons and interests, which he harmoniously combined throughout his professional career and public life. He left us

after a long and serious illness, which he faced with admirable courage and dignity, but most importantly, with a true affirmation of life, which manifested itself in the immensity of professional duties that he had been taking upon himself right until the end of his journey here with us. We were discussing the details of the yearly that we now hand over to you just several hours before he passed away.

We have finished this volume without our Editor in Chief, Professor Wojciech Kosiński, but we did work together on this year’s edition, outlining its thematic scope, oriented towards elements of spatial structure and functions of urbanised areas, in reference to buildings, urban complexes and broadly understood city landscapes, in the perspectives of architecture, urban planning, history and landscape architecture, as is traditional for “Teka...”.

Despite the overarching motif of this volume being the notion of spatial structure, particularly its social aspects, and thus FUNCTION, however many of the papers published here resonate strongly with the notion of BEAUTY. There are many reasons for this. The first and foremost among them is the specificity of our field, as architecture constitutes itself in built works, which are PURPOSEFUL, DURABLE and BEAUTIFUL (Vitruvius, 1956, p. 16).

Another reason is the need to pay homage to the academic work and figure of Professor Wojciech

Kosiński, which is clearly felt among the Authors. Beauty, as our Master had argued many times, fulfils a very important function (Kosiński, 2011).

2. QUESTIONS ABOUT ELEMENTS OF SPATIAL STRUCTURE AND THEIR SOCIAL FUNCTIONS

As a development of the theme of last year's volume of "Teka...", devoted to the aesthetic of cities, in this volume we propose discussing one of the most important aspects of the functioning of cities — their spatial function. It is estimated that by 2050, 60% of the Earth's population will inhabit cities or generally understood urbanised areas. This is reason enough to ceaselessly explore the matter of the functionality of urbanised areas. The academic challenge that we placed before ourselves and the authors was to discuss selected subjects of the space of life of contemporary people, across different scales of perception:

- On the architectural scale we identify attractors — traffic generators: objects of high social significance, such as service buildings understood within the sphere of the sacred and the profane; a valuable public space, i.e. parks and squares; space which is a sort of 'negative' for built-up areas.
- On the urban and planning scale, we are interested in the housing zone, the work zone, the recreation zone and their relationships, as well as greenery as a factor that binds the city, transcends its structure from the scale of the individual tree to a system-based layout of green infrastructure.

3. ATTEMPTS AT PROVIDING ANSWERS — VOLUME CONTENTS

The academic enhancement of knowledge concerning the abovementioned thematic scopes was sequenced following "Teka..." traditional order and is distributed across its associated sections. However, we should remember that this assignation is a matter of convention and the problems discussed there often go beyond their given thematic boundaries.

The ARCHITECTURE section opens with a paper by Professor Krzysztof J.-Lenartowicz, entitled *For an ethic of architecture*.

The author convinces the reader to ponder how ethics influence the space we design and its aesthetic quality. This first paper demonstrates strong ties with aesthetic matters and proposes the search for an answer to questions about the code of professional ethics of architects, on the one hand, and on the

other — practical guidelines for architectural design and planning. The author also notes the relevant tendency to ascribe notions of durability (*firmitas*) and utility (*utilitas*) to other branches of design, while also acknowledging beauty (*venustas*) as the most essential constituent attribute of architecture. This work describes selected interpretations of Beauty and its links with Good, which is also essential in light of the latest findings in neurobiology and neuro-aesthetics. The paper proposes the notion of appropriateness as suitable to describe the aesthetic standard of the newly-designed built environment. It is to be understood as a socially conditioned notion of purposeful good.

One of this paper's essential elements is the distinction between the professional ethic of architects and the ethics of architecture as they refer to aesthetic relationships that emerge in architectural situations. (3–33)

This paper can be treated as an intellectual and philosophical extension of the entire content of this volume.

The second paper, by Janusz Barnaś, discusses the multi-threaded and multi-dimensional process of preparing technical designs, which leads to the introduction of new forms of use into existing urban and architectural structures of historic value, from the perspective of both a researcher and a practicing designer. The research presented in the paper concerns formal and spatial determinants associated with local law in selected European countries. The analysis presented demonstrates that specific, precise and generally understandable local planning law provisions in areas under conservation are conducive to an atmosphere of social acceptance and to generating a positive attitude to oft-substantial constraints and prohibitions. (35–47)

The three papers that follow refer to the notion of attractors, as proposed in this volume — objects that generate traffic and public interest. These papers are bound by common denominators in the form of similarities as to the site of the studies they present (Moscow, Russia) and interest in the latest architecture, specifically office architecture, and its impact on the urban environment. This cycle begins with the text *The architecture of offices buildings in Moscow* by Maciej Złowodzki, which notes the quite significant lack of scholarly interest in this area of Europe in terms of new architecture. Meanwhile, the capital of the Federal Republic of Russia is Europe's largest city and a field where many interesting projects are built. Interesting aspects of this area include the fact that Moscow's office space market is intensively expanded with significant contributions from the

political factor, but also with mechanisms different from those known in Western Europe. Interesting projects mentioned here include Moscow's International Business Centre as a large urban planning operation, combined with an interesting project by Zaha Hadid — the Dominion Office Building. (49–72)

Moscow's International Business Centre — a complex predominated by office spaces, was analysed by Katarzyna Zawada-Pęgiel as an example of measures intended to deglomerate offices outside of the city centre. The author explores this urban complex in the context of Western European design solutions, finding in it attempts at creating a prestigious site using attractive architecture; or creating an element of place-based identity intended to signify the high level of state development and the adaptation of new urban planning and architectural solutions (including engineering and modern technologies). (73–90)

The subject of Moscow ends with a case study of the Dominion Tower, investigated as an example of a point-based architectural intervention into urban structure. Wojciech Duliński indicates that these types of solutions can be of deciding significance in the success of projects intended to activate urban structures. (91–99)

The figure of Zaha Hadid, a Pritzker Prize laureate, and her architecture is a bridge between the aforementioned papers and the work of Ewa Węclawowicz-Gyurkovich. The author of the paper, which presents the findings of basic research on architectural theory entitled *Stylistic transformation in the work of Zaha Hadid*, presents a proposal of dividing her body of work into three stages characterised by different stylistic tendencies, i.e. a stage of inspiration with constructivism, a stage of inspiration with biomorphism and a stage of inspiration with expressionism. (101–119)

Krzysztof Ingarden analyses the figure and creative attitude of another world-famous architect and likewise Pritzker Prize laureate, Arata Isozaki, whose creative creed is the notion of change. The author discusses the artistic attitudes displayed by the architect throughout his career, which is characterised by a consistent drive towards challenging the world with sophisticated architecture, a creative spirit and humour. The work's added value is its Author's personal familiarity with the Japanese architect. (121–133)

A thematic change in the discussion is provided by Anna Palej's *The art of architecture and the art of cooking*. The Author believes that one can find numerous social and spatial links between the titular fields. The work presents the most significant of

these and discusses solutions that promote moderation in using resources, space and aesthetic means, as based on knowledge derived from context and human scale, while also noting the necessity to slow down the pace of life, which — in light of contemporary civilisational changes — are particularly noteworthy challenges. (135–147)

This section culminates in a papers that places the human perception of space at centre stage. *Atmosphere of architecture in the humanisation of design theory and methods* features Barbara Stec referencing her own research to the current state of the art, presenting various definitions of atmosphere and methodologies of describing it, which the Author believes to strongly delve into the field of neurophysiology and psychology. They also provide a new valuation of contemplation, literary descriptions, photographs and stage designs, thus expanding the humanist aspect of architectural and urban planning theory and design. (149–159)

Angelika Lasiewicz-Sych in turn studies the impact of the surroundings on the active perception of buildings, presenting an interesting case study of perceiving university buildings. The outcome of her original analyses is a range of assessments of environmental conditions in a group of university buildings, in terms of the building — surroundings relationship. The goal of this research was a study of behavioural and emotional user engagement with their places of study and its impact on the assessment of the functioning of buildings and the formulation of postulates concerning the improvement of the existing environment. As indicated by the findings, behaviourally and emotionally individualised images of each building are affected by 'functionality assessments' and 'friendly' environments. As shown by a survey study, these are defined both by selected relations at the urban level (accessibility, circulation, proximity to services), as well as the quality (beauty and utility) of landscape architecture. These findings tellingly justify the study and the theme proposed in this volume. They also demonstrate how significant the integration with landscape architecture design is becoming in the process of architectural and urban design, as well as the important role that applying humanities and social sciences can play in them. (161–178)

The section URBAN DESIGN AND SPATIAL PLANNING is opened by a paper by Zbigniew Zuziak. It is a thrilling text, whose author argues that it can serve as a philosophical reinforcement of interdisciplinary currents of contemporary urban design theory. It is also a prelude of sorts, a sign of a conceptual proposal of a cultural project the author labelled

Value Based City 21. This read, which excellently combines humanist sensitivity with an analytical outlook, should be considered obligatory, particularly in the context of the problems of contemporary urban planning. (181–206)

An attempt at a contemporary redefinition of the notion of the city centre was undertaken by Anna Ziobro. According to the Author, the notion of the centre is characterised by a semantic pluralism as, even in the academic discipline of architecture and urban planning, meaning is dependent on the scale on which a given problem is analysed. In light of this, the author references studies on defining centres and central urban areas from the second half of the twentieth century, confronting them with contemporary theories, particularly with spaces of flows, across all aspects of the urban environment. Ultimately, this paper states that the notion of the centre has three semantic levels tied with the scale of their application: a global level, an urban level (a functional and planning-related outlook) and an architectural level. (207–217)

The notion of the centre is also the subject of the paper by Paweł Kurtyka. He analyses the centre of Krakow in the context of opportunities and threats generated by the solutions of the General Spatial Development Plan for the City of Krakow prepared in 1964 by a team under the supervision of S. Hager and approved for application in 1967. The author primarily discusses ideas pertaining to the remodeling of the circulation system around the railway station, confronting them with paradigms of city centre development. (219–235)

The subject of Krakow is also discussed by Marcei Łasocha. From the perspective of a scholar and practitioner, an employee of the Municipal Urban Planning Studio in Krakow, he discusses the problem of covering the UNESCO heritage area within the city with development plans. The temporal scope of the study and the process itself begins in 2003, when previous development plans in Poland were rendered void, and ends in 2020, in which the UNESCO heritage area is protected by development plans in its entirety, yet around 50% of its buffer zone remains without planning protection.

This work also highlights the matter of the actual mode of drafting individual planning documents in the name of the President of the City of Krakow. This aspect, after the deregulation of the Chamber of Urban Planners in Poland, is an essential matter of documentation. (237–250)

Spatial planning — a field that has had periods of excellence throughout Polish history — is currently in an indisputable state of regression. The heyday

of Polish planning was characterised by a holistic, often multi-disciplinary approach by practitioners supported actively by research facilities and various expert institutions. This approach would also bring desirable outcomes today, as argued by the Authors of *Reflections on rural planning based on examples from Lesser Poland*.

Hubert and Małgorzata Mełges discuss the matter of the Lesser Poland Voivodeship and concentrate on spatial planning, rural land management, rural architecture and protecting domestic cultural assets which are constantly being transformed. The paper showcases the complex specificity of Polish rural space along with its functions, which in the new — post-1989 — political, social and economic situation are constantly transforming. The legacy of the past and the developmental specificity of rural areas make these processes difficult to control, particularly in the direction towards the requirements of sustainable development, which has become a necessity. These processes should be, by their very nature, effectively aligned with the development strategy of the entire country. To better understand these problems, it is necessary to reference history — at least back to the period between the end of the Second World War and the present. Analysis of these transformations can be a starting point for innovative proposals and implementing necessary reparatory measures. (251–266)

The outcomes and effects of practicing contemporary spatial planning, which highlight the manner and quality of implementing the idea of green infrastructure in planning documents are illustrated by Barbara Szulczewska. Our current knowledge allows us to treat greenery in urban environments as both a citygenic factor (Zachariasz, 2006), as well as one that binds the city spatially and socially. The full accomplishment of these goals is aided by the concept of green infrastructure, understood as multi-functional instances of greenery (natural ones, including surface water areas), interconnected so as to form a system. They are thus connected and function at different planning levels (scales). The Author, using the Spatial Development Conditions and Directions Studies for Gdańsk, Łódź and Wrocław determines whether or not, and if so then to what degree, are the assumptions of green infrastructure used in planning the spatial structures of these cities. The conclusions of this analysis can have a significant impact on enhancing the level of planning practice in terms of designing cohesive greenery systems in cities with a particular emphasis on the idea of green infrastructure, which, as it turns out, is known yet not fully implemented or its elements are being applied following its ‘spirit’, but without being

directly referenced. This is worthy of investigation, for numerous studies show that a well-planned green infrastructure system offers numerous benefits in terms of all types of ecosystem services, including contributing to creating and maintaining social ties. (267–279)

An interesting case study from Amsterdam has been described by Anna Mielnik in the paper entitled *IJburg — in search of balance*. The goal of this paper was to demonstrate the need to reinstate a rational approach to today's urban planning and architecture. The Author notes the fact that many studies and designs concerning the contemporary city focus primarily on various types of 'innovative' urban configurations, which are to address current and future problems. However, she also noted their lack of historical, cultural, psychological and social awareness and proposes a perspective of looking at and understanding the city based primarily on its images, memories and past connotations. At present, attempts are being made to come closer to a rational balance between opposites: old–new, traditional–modern, form–function, beauty–urban progress. In this context, the text presents an example of a large project that can facilitate discussion of the role and potential lying in the traditional urban and architectural typology, which is helpful in the process of creating new urban layouts. The conclusions presented in the text focus on identifying urban and architectural typologies from the past as design tools that can still provide immensely creative and instrumental possibilities and function as vehicles for meaning and cultural identity. (281–297)

Tomasz Jeleński focuses on a different subject. The author analyses various concepts of the application and integration of agriculture with contemporary urban communities. Following referenced academic and practical sources, he performs initial assessments of cultivation scenarios in different urban contexts. The results of these analyses indicate social benefits and a generally favourable impact of urban agriculture on the environment. The paper also lists new methods and techniques of socio-environmental assessment, as well as an indication of a need to formulate new indicators and urban greenery standards management. The question asked in the title of the paper *Agricultural urbanism: temporary mode or a chance for the sustainable city?* (299–314) can thus be shortly answered that even if it is just a passing fashion, then following its principles gives us a chance to make urbanisation processes more sustainable. This is particularly important when we remind ourselves that cities occupy merely one percent of the surface of our globe and it is the surface of this one percent that is

inhabited by over half of the world's human population. These areas are also the most susceptible to gaps in access to greenery understood as green infrastructure and perhaps 'urban agriculture' can offer tools to support ecosystem services in this regard.

This section ends with a work devoted to the architectural and urban heritage and impact of American world fairs on city development and planning. Author Izabela Sykta discusses the significance of American world fairs, both in the history of these events and in the history of planning, urban design and architecture as unique due to the impact they have made on city development. The paper is an extension of the first part of a report on the progress of a research project entitled "Urban and architectural heritage, as well as the impact of American world expos on city planning and development" (Sykta, 2019), and presents a retrospective of American fairs on the examples of Philadelphia, Buffalo, Saint Louis and Cleveland, placing particular emphasis on traces of the fairs in space and the landscape of their host cities and their impact on their development. (315–348)

The LANDSCAPE ARCHITECTURE section opens with the paper *The quality of the Landscape Architecture as a result of contemporary development trends and societal activism* by Jonas Jakaitis. This paper primarily discusses the problem of historical greenery, landscape architecture as a branch of design (applied art) and interaction between designing the material environment, applied art and society. The author proposes a study of historic green areas, justifying them with the innate human right to life in a space that is harmonious both in terms of aesthetics and quality the natural environment. Aesthetic quality criteria are important in understanding systemic relationships between nature and human interactions featured in works classified as belonging to landscape architecture. Based on heuristic, qualitative and quantitative research methods and case studies, the paper discusses interactions between current anthropogenic and natural processes, as well as the possible impact of such interactions on landscape architecture development and the future management of historic green areas (351–363).

The second paper is an atypical and immensely interesting work on the landscape, but one that is treated in a different manner. *Consumer landscape — landscape motifs on food labels* by Anna Gałęcka-Drozda and Ewa de Mezer, which study the use of landscapes as commercial messages. Based on their research, the authors distinguished two basic images of the landscape — actual landscape views and imaginary landscape views. The results of the study concerning mass marketing messaging

based on the landscape illustrate in a broader sense of the general state of public awareness concerning beauty. As noted by the Authors, in the context of sales practices, the results can be useful in formulating marketing strategies that create product images using landscape motifs. (365–377)

A separate, but no less intriguing subject, one that is particularly useful in the context of structures and functions of urban areas, specifically recreational areas, was explored by Paulina Tota. As the Author claims, proper universal design guidelines and patterns, particularly concerning accessibility of the environment of human life and adapting it to a highly diverse array of user needs, could not be formulated for all possible intents. Accessible, open learning and recreation zones adapted to all types of needs are a manifestation of a new mode of thinking about urban spaces. The objective of this study is to both familiarise readers with a model design — Darrell’s Dream Boundless Playground — and formulate guidelines that could facilitate the creation of new, barrier-free spaces of this type. (379–391)

The HISTORY AND CONSERVATION section features a voluminous report on a study of the urbanisation of Lesser Poland at the turn of the thirteenth century, with a particular focus on compositions and programmes of charter layouts. The paper, written by Bogusław Krasnowolski, is a continuation of its Author’s earlier studies on the urbanisation of this region during the reign of Bolesław the Chaste (Krasnowolski, 2006–2007) and, as indicated by its conclusions, despite a dip in the dynamic, successive rulers continued the urbanisation policy of their predecessor. (395–422)

The section VISIONS AND DESIGNS is a certain novelty. The editorial team sees it as a place for publishing reports of a more projective character, close to architectural and urban planning practice. We hope that publications included in this section will contribute to enhancing or inspiring discussion among academic, design and urban communities on subjects associated with solving design and spatial problems.

As an inauguration of this section, we propose a presentation of a conceptual proposal of the development of a space that is ‘iconic’ from the standpoint of this year’s volume of “Teko...”, which focuses a multitude of spatial, historical, urban, landscape, political social and other problems — Piłsudski’s Square in Warsaw — proposed by Professor Marek Budzyński, an outstanding architect and author of numerous projects that play a significant role in the structures of numerous cities, with the cult University Library in Warsaw being first among them. (425–431)

IN MEMORIAM — we end this volume with mentions of two outstanding figures associated with Krakow’s academic architectural and urban design community. Professor Stanisław Juchnowicz, who had been the Head of the Urban Planning and Architecture Commission of the Krakow Branch of the PAN, passed away in January AD 2020. Professor Wojciech Kosiński passed away in April. Both scholars, designers and teachers left a strong, positive and, in our belief, permanent mark on our community. Notes on both Masters have been written by the Head of the Urban Planning and Architecture Commission of the Krakow Branch of the PAN, Professor Zbigniew Zuziak. Miłosz Zieliński, the editorial team secretary, has also expressed his personal respect towards the late Professor Wojciech Kosiński.

4. QUESTIONS ABOUT THE FUTURE — A SUMMARY

The phenomenon of the magnetic force of cities can be explained by the basic definition of the city, understood as a concentration of services for communities that inhabit specific areas, with a defined spatial structure. By its nature, a city should relatively simply offer various functions necessary for living. However, deviations in this matter occur surprisingly easily and just as we discuss the functional zones of a city, we can speak of dysfunctional zones equally often, and for various reasons. By proposing a humanist approach to the matter, we are interested in interpersonal relationships as one of the fundamental citygenic factors. Interpersonal relationships are shaped at the basic level of neighbourly relations. The factor that supports their creation and enhancement are local social centres, such as marketplaces, clubs, places of worship, and, recently, urban wastelands — third landscapes (Clément 2016), which, apart from their biological value, often become a focal point for the establishment of neighbourly relations and civic attitudes. Interpersonal relationships are particularly affected by external spaces, wherein meeting other people is forced, but positively so. The notion of external spaces should be discussed here both as presented by J. Gehl — as a space of living in-between buildings (Gehl, 2010; 2011) and Ch. Alexander — as a positive space (Alexander, 2008), and thus a space with positive social and physical characteristics that facilitates establishing and maintaining interpersonal ties. This is why identifying the possibilities of architectural and urban influence on the shape and function of city spaces remains interesting and why we should

continue to ask about current determinants and tendencies in this field.

One of the great threat to the development of cities often noted in discussion is the problem of their excessive structural sprawl into areas previously occupied by agriculture. A change of the social structure of suburbs takes place, as they are transformed from a rural community into a town and later into a city district, or, even worse, they transform into a 'non-city' as understood by Marc Augé. The unrestricted spread of cities also results in worse access to high culture, education or medical services. This is largely tied with limitations of the transport systems of such large urban organisms. Furthermore, access to a range of ecosystem services offered by biologically active areas is also being restricted. Developed areas are also becoming increasingly susceptible to extreme weather events, which do not have such a destructive impact on the natural environment, which displays much greater adaptive capacities than the built environment.

The remedy to the weakness of urbanised areas lies in the preservation of existing green areas and open waters and the establishment of new natural areas. It is necessary to think in systems, wherein each element is to form an efficient system. Only holistic solutions that act as green infrastructure as understood by Benedict and McMahon (Benedict, McMahon, 2006) or other approaches that treat space in a holistic manner will be of significance to quality of life in cities. The search for and the development of such ideas is our current and future task.

We present to our Readers this volume with hope that its reading can contribute to their own academic explorations.

REFERENCES

- Benedict, M.A., McMahon, E.T. (2006), *Green Infrastructure: Linking Landscapes and Communities*, Washington, Covelo, London: Island Press.
- Alexander, Ch. i in. (2008), *Język wzorców, miasta, budynki, konstrukcja*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Clément, G. (2016), *Manifeste du Tiers paysage*, Saint Germain sur Ille: Éditions du commun.
- Gehl, J. (2010), *Cities for people*, Washington, Covelo, London: Island Press.
- Gehl, J. (2011), *Life Between Buildings: Using Public Space*, Washington, Covelo, London: Island Press.
- Kosiński, W. (2011), *Miasto i piękno miasta*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Krasnowolski, B. 'Urbanizacja Małopolski w dobie Bolesława Wstydlwego: kompozycje i programy układów lokalnych, cz. I–II', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Kraków: Wydawnictwo Oddziału PAN w Krakowie, T. 36–37/2004–2005; T. 38–39/2006–2007.
- Witruwiusz, (1956), *O architekturze ksiąg dziesięć*, Warszawa: PWN.
- Sykta., I. 'Dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne oraz wpływ amerykańskich światowych wystaw na rozwój i planowanie miast na przykładzie Nowego Jorku i Chicago. Część I — badania wstępne' / 'Urban and architectural heritage, as well as the impact of American world expos on city planning and development on example of New York and Chicago. Part I — initial studies', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Kraków: Wydawnictwo Oddziału PAN w Krakowie, T. XLVII/2019, s. 227–267.
- Zachariasz, A. (2006), *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Zieliński, M., Kowalski, P. 'W stronę piękna architektury, urbanistyki i krajobrazu miasta — wprowadzenie do problematyki tomu' / 'Towards the beauty of the architecture, urban layout and landscape of the city — introduction to the subject matter discussed in this volume', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Kraków: Wydawnictwo Oddziału PAN w Krakowie, T. XLVII/2019, s. VII–XV.